

Agnieszka Nadzieja-Maziarz

Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 5, 63-75

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Agnieszka Nadzieja-Maziarz**

Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?

Kobiety w 2012 r. charakteryzował około 30-krotnie mniejszy wskaźnik pozbawienia wolności w porównaniu z mężczyznami. Według danych statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej na dzień 31 grudnia 2012 r. w czterech kobiecych zakładach karnych, trzech aresztach śledczych oraz w licznych oddziałach dla kobiet przebywało łącznie 2671 kobiet osadzonych – co stanowi około 3% całej populacji więźniów w Polsce. 450 z nich zostało skazanych za zabójstwo (w większości przypadków ofiarą był mąż lub partner, a sprawczynie były ofiarami przemocy domowej, w tym czasie za zabójstwo odbywało karę pozbawienia wolności łącznie 5275 osadzonych)¹.

Osadzenie osoby skazanej w instytucji totalnej, jaką jest więzienie kojarzone jest silnie z zachowaniami typowymi dla mężczyzn i dlatego kwestie z związane z kryminalnymi zachowaniami kobiet przez wiele dziesięć lat znajdowały się na marginesie. Problematyką przestępczości kobiet i analizą czynników wpływających na ich niską przestępczość zajmuje się Brunon Hołyst. Podkreśla on, iż „Kobiety łamiące prawo nie traktowano zbyt poważnie, jeśli zaś kryminologia zajmowała się tą przestępczością, to czyniła to nierzadko w tym celu, aby kobietę poniżyć i podkreślić jej zależność” – autor ma na myśli zależność kobiet od mężczyzn².

Współczesna kobieta nie tylko zmierza do równości wobec prawa i w zawodzie, pragnie wręcz wyzwolić się od dominacji mężczyzn i walczy o równouprawnienie społeczne. Taka postawa kobiet ma duży wpływ na zmiany zachodzące w charakterze przestępczości kobiet³. Zmienia się struktura przestępczości kobiet, co wpływa na coroczny wzrost

* Mgr Agnieszka Nadzieja-Maziarz, Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie.

¹ G. Mońka, M. Milewska, *Roczna informacja statystyczna* – sw.gov.pl/Data/Files/_public/rok-2010.pdf (data pobrania: 15 marca 2013 r.).

² B. Hołyst, H.J. Schneiderem, *Przestępczość kobiet w Republice Federalnej Niemiec*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1988, nr 1, s. 25.

³ B. Hołyst, *Wiktymologia*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2003, s. 227.

liczby kobiet osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Dane zawarte na stronie głównej policji wskazują, iż coraz częściej dopuszczają się one przestępstw o wysokim stopniu szkodliwości społecznej, co powoduje częstsze osadzanie w więzieniu. Nadal jednak wskaźnik przestępczości kobiet jest o wiele niższy aniżeli w przypadku mężczyzn.

Pojedyncze przypadki dopuszczania się przez kobiety przestępstw szczególnie groźnych przyczyniają się do kreowania bardzo niekorzystnych poglądów na temat kobiet, np. „gdy kobieta popełnia przestępstwo, jest gorsza od mężczyzny”, „kobiety jako sprawczynie przestępstw są bardziej cyniczne, bardziej podle i okrutne od mężczyzn” oraz „mężczyzna zabija zazwyczaj szybko, natomiast kobieta woli przedłużyć cierpienia ofiary”⁴.

Przestępczość kobiet w wybranych teoriach naukowych

Teorie naukowe wyjaśniające przyczyny niskiej przestępczości kobiet można usytuować w dwóch obszarach teorii naukowych: w teoriach biopsychologicznych lub w teoriach socjologicznych.

W naukowych teoriach biopsychologicznych dopatrywano się w płciach tzw. twarzy męskiej i kobiecej, w rozumie, uczuciach i charakterach. Autorzy tych teorii wyznawali zasadę, iż główną różnicą charakteru męskiego i żeńskiego jest u mężczyzn przewaga rozumu nad uczuciami, a u kobiet władanie rozumu przez uczucia⁵.

Najbardziej znaną i najczęściej przytaczaną teorią wyjaśniającą determinanty przestępczości kobiet była teoria kryminologów włoskich: Guglielmo Ferrero i Cesare Lambroso. Drugi z nich jest autorem tzw. teorii „przestępcy z urodzenia”. Obaj opowiadali się za podziałem kobiet przestępczyń na „zbrodniarki z urodzenia” (to kobiety, które cechuje niechęć do macierzyństwa, wzmożony popęd płciowy, skłonność do tułaczego życia, korzystania z rozrywek, gustowania w męskich sportach, strojach, nałogach oraz śmiałe zachowanie; charakterystycznymi cechy to: znacznej objętości żuchwa, dzikie spojrzenie, wydatne policzki, cienkie wargi, oraz meszek na twarzy; poza wymienionymi cechami męskimi kobieta taka miałaby posiadać elementy natury kobiecej, np. kłamliwość, przebiegłość, okrucieństwo, próżność, mściwość) oraz „przestępczynie z przypadku” (zdaniem autorów kobiety o tychże cechach przestępstwa dopuszczają się pod wpływem czyjejś sugestii, pokusy i natury, jaką jest obdarzona kobieta). Swoje poglądy uzasadniali istotnymi motywami przestępczości, jednak głównej przyczyny poszukiwali w naturze kobiety. Według nich w kobiecie w większym bądź mniejszym stopniu, ale zawsze, tkwi wrodzony pęd do zbrodni. Autorzy głosili, iż „zbrodnicość kobiet cechuje większy od męskiego cynizm,

⁴ R. Szczepanik, *Struktura i dynamika przestępczości kobiet*, [w:] *Resocjalizacja: ciągłość i zmiana*, M. Kopczyński, B.M. Nowak (red.), Warszawa 2008, s. 173.

⁵ Tamże, s. 228.

większe okrucieństwo, większa nikczemność [...]. Kobieta rzadko jest niegodziwą, lecz gdy nią jest, gorsza jest od mężczyzny”⁶.

W latach 50. ub. wieku nadal przestępczość kobiet łączono z ich naturą. Otto Polak był zdania, że przestępczość kryminalna kobiet posiada „maskowany charakter”, a więc jest trudna do wykrycia i rzadko zgłaszana, co wynika ze zdolności kobiet do maskowania się i zatajania⁷.

W latach 60. kryminolodzy doszukiwali się różnic w liczebnej przewadze przestępczości mężczyzn w stosunku do kobiet, w chromosomach płciowych. Badacze próbowali dowieść istnienia dodatkowego chromosomu X, odpowiedzialnego za zachowania przestępcze u kobiet⁸. Teoria ta jednak nie znalazła pokrycia w wynikach badań naukowych⁹.

Drugi nurt badań dotyczący przestępczości kobiet leży u podstaw teorii socjologicznych, które źródeł przestępstw upatrują w środowisku społecznym. Współcześnie można go odnieść do myśli teoretycznej socjologii i kryminologii dewiacji¹⁰.

Lata 70. obfitowały w badania, które przyniosły nowe spojrzenie na przestępczość kobiet. Jej przyczyn upatrywano w nowych rolach społecznych kobiet i mężczyzn oraz w odmiennych wzorach socjalizacyjnych. Takie stanowisko przyjął Brunon Hołyst, który podkreślał, iż społeczeństwo w dalszym ciągu widzi kobietę w tym miejscu, jakie wyznaczyło jej tradycyjne wychowanie i nie utożsamia jej roli społecznej z wykonywaniem przez nią pracy zawodowej. We współczesnym społeczeństwie takie poglądy są często spotykane. „Toteż byłoby lepiej, gdyby córki matek pracujących przyswajały sobie społeczne stereotypy kobiety, ponieważ może to mieć wpływ na ich późniejsze losy życiowe, w tym także na unikanie czynów antyprawnych [...]. Drogi nielegalne, prowadzące do sukcesów życiowych są przez dziewczęta w związku z ich «innością» bardziej akceptowane aniżeli legalne. Te ostatnie są dla nich ze względu na silną kontrolę społeczną środowiska raczej mniej dostępne”¹¹.

Znaczenie odmiennych metod socjalizacji jednostki weryfikowała D. Hoffman-Bustamante. Jej badania polegały na stosowaniu wobec dziewcząt zwiększonej kontroli, uczeniu uległości i posłuszeństwa, poprzez powierzenie pewnych obowiązków domowych ojcom, a tym, samym pozostawienie większej swobody oczekując u badanych młodych kobiet przejawów niezależności i odwagi. Efektem badań była teza, iż „dokonywanie zabójstw przez kobiety jest ściśle powiązane z naturą kobiecej roli, typem nabytej roli oraz układów społecznych relacji, w jakich kobieta partycypuje”¹².

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ E. Sosnowska, *Przestępczość kobiet – wybrane teorie etiologiczne*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 213.

⁹ J. Błachut, *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 20–22.

¹⁰ K. Marzec-Holka, *Dzieciobójstwo przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2004, s. 75.

¹¹ B. Hołyst, dz. cyt., s. 231.

¹² I. Budrewicz, *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1997, s. 86.

Interesującą a zarazem bardzo intrygującą teorią tłumaczącą przestępczość kobiet jest teoria Freda Adlera pochodzącą z lat 80. ub. wieku, który aktywność kryminalną kobiet uzasadnia ich zwiększonym uczestnictwem w ruchach wyzwolenia kobiet, zmianą społecznego statusu kobiet, niezależność ekonomiczną, psychologiczną, a także podejmowanie się przez nie różnorodnych aktywności społeczno-indywidualnych¹³.

Przestępczość kobiet w Polsce

Emil Durkheim traktował przestępczość jako objaw zdrowia, a nie jak większość ludzi jako chorobę społeczeństwa. Był on zdania, że występowanie przestępczości powoduje rozwój społeczeństwa. Uważał, że przestępczość towarzyszy nieustannie przemianom społecznym, gdy spada poniżej dotychczasowego poziomu oznacza to, że rozwój społeczeństwa zatrzymuje się i powinno nas to martwić¹⁴.

W Polsce kobiety popełniają o wiele mniej przestępstw aniżeli mężczyźni. Okazuje się, że wśród ogółu skazanych przez sądy kobiet jest około 6,5%. W społeczeństwie natomiast kobiety stanowią większość. W Wielkiej Brytanii osadzone kobiety stanowią 3% wszystkich więźniów (Zbyrad 2006, s. 41). Kobiety popełniają mniej zabójstw, rozbojów, kradzieży itp. aniżeli mężczyźni dlatego, że:

- skłonność do agresji fizycznej mężczyzn jest większa, ponieważ podlegają oni działaniu testosteronu, występującego u kobiet tylko śladowo, a sprzyjającego zachowaniom agresywnym,
- otoczenie społeczne i system wychowawczy wpajają kobietom przekonanie, że stosowanie rozwiązań przy użyciu siły jest niewłaściwe,
- kobiety znacznie rzadziej od mężczyzn spożywają w dużych ilościach alkohol, który osłabia hamowanie korowe sprzyjające siłowemu rozładowaniu popędów,
- kobiety w przypadku zdrady partnera częściej aniżeli mężczyźni potrafią pohamować napady złości i agresji, częściej także skłonne są wybaczyć,
- kobiety preferują niewerbalne metody osiągnięcia zamierzonych celów jeśli decydują się na popełnienie przestępstwa z chęci korzyści majątkowej¹⁵.

Mówiąc o mniejszej przestępczości kobiet, nie można pominąć założenia, że może kobiety stoją „wyżej moralnie” niż mężczyźni, a wiadomo, że wadliwe normy moralne mają duże znaczenie w występowaniu zachowań przestępczych. Źródła moralności są takie same zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn. Jednak to rola kobiety, jaką odgrywa w rodzinie – rola matki – oddziałuje na nią najsilniej (ryc. 1).

¹³ Tamże, s. 89–90.

¹⁴ A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, PWN, Warszawa 2003, s. 221.

¹⁵ J. Malec, *Przestępczość – to ciekawe zjawisko. Kryminologia nieelitarna*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 169.

Kwestią wymagającą nakreślenia jest dysproporcja w wysokości wyroków za ten sam czyn karalny w przypadku mężczyzn i kobiet, a także znacząca różnica w stosunku liczby osadzonych kobiet do osadzonych mężczyzn.

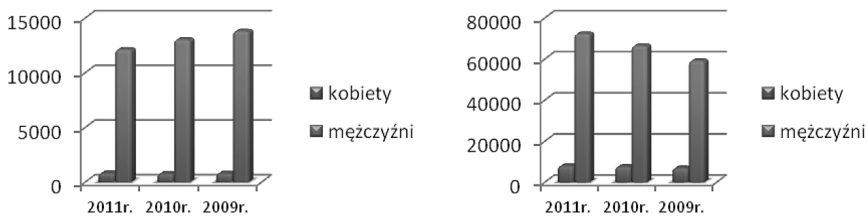

Rycina 1. Szczegółowe zestawienie danych na temat kobiet i mężczyzn podejrzanych o popełnienie przestępstw

Źródło: Komenda Główna Policji (www.statystyka.policja.pl/portal/st/945/50869/Przestepczosc_kobiet.html)

Kobiety za to samo przestępstwo są zazwyczaj skazywane na wyższe wyroki aniżeli mężczyźni. Urszula Nowakowska z Centrum Praw Kobiet w Warszawie twierdzi, że „wysokie wyroki najczęściej wynikają z surowszego spojrzenia na kobiety, które popełniają przestępstwo. Ich zachowanie odbiega od tradycyjnych wyobrażeń, o tym jak powinna zachowywać się kobieta. Oskarża się ją, że się nie rozwiodła, nie odeszła, podejrzewa, że może to lubi, skoro tyle czasu wytrzymała. A to prowadzi do wniosku, że sama sobie trochę zasłużyła na swój los”¹⁶.

Poniższy wykres zawiera dane na temat liczby osadzonych kobiet w porównaniu z osadzonymi mężczyznami.

Rycina 2. Struktura pozbawienia wolności

Źródło: Dane z corocznych zestawień Służby Więziennej (www.statystyka.policja.pl/portal/st/945/50869/Przestepczosc_kobiet.html)

¹⁶ R. Socha, *Zbrodnie kuchenne*, „Polityka”, 18.02.2006, nr 7, s. 81.

Regulacje prawne dotyczące osadzonych kobiet

Prawa kobiet i mężczyzn pozbawionych wolności są równe, poza wyjątkami wynikającymi choćby z różnic płciowych. Niewiele przepisów kodeksu karnego wykonawczego oraz odrębnych przepisów wykonawczych, takich jak regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania, odrębnie regulują kwestię wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet.

Kodeks karny stanowi (*Kodeks karny wykonawczy*, art. 82–133):

- art. 82 § 2 kkw – klasyfikacji skazanych dokonuje się mając na uwadze w szczególności płeć. Klasyfikacja skazanych pozwala na zastosowanie zindywidualizowanych oddziaływań, oraz skierowanie osadzonej do odpowiedniego typu i rodzaju zakładu karnego. Klasyfikacji takiej dokonuje komisja penitencjarna działająca w każdej jednostce penitencjarnej,
- art. 87 § 1 kkw – kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn,
- § 2 – jeśli stopień demoralizacji bądź względy bezpieczeństwa nie przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym typu zamkniętego skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego,
- § 3 – ciężarna bądź karmiąca kobieta ma prawo do specjalistycznej opieki,
- § 4 – w celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia,
- art. 87a kkw – skazane, sprawują stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, mają także prawo do dodatkowego widzenia,
- art. 112 § 1 kkw – skazana o której mowa w art. 87 § 3 i 4, ma prawo do korzystania z dłuższego spaceru (z dzieckiem),
- art. 113a § 1 kkw – skazana, o której mowa w art. 87 § 3, ma prawo do dokonywania dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych,
- art. 124 § 3 kkw – skazana w okresie zwolnienia z pracy bądź urlopu wypoczynkowego ma prawo do korzystania m.in. z dodatkowego dłuższego widzenia bądź dłuższych spacerów,
- art. 133 – skazanej wywiązującej się z obowiązków ucznia, po roku nauki można udzielić 14-dniowego urlopu.

Ponadto Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania względem kobiet stanowią (Dz.U. Nr 152, poz. 1493, Dz.U. Nr 152, poz. 1494):

- § 11 i § 10 – kobiety i mężczyźni powinni być umieszczeni oddzielnie w obrębie danej jednostki penitencjarnej,

- § 27 ust. 1 i § 29 ust. 1 – w stosunku do ciężarnych i karmiących kobiet dyrektor może na wniosek lekarza bądź po zasięgnięciu opinii, dokonywać odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności,
- ust. 2 skazaną bądź tymczasowo aresztowaną kobietę ciężarną dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu przenosi się do szpitalnego oddziału ginekologiczno-położniczego w zakładzie karnym bądź areszcie śledczym,
- § 30 ust. 4 i § 32 ust. 5 – skazana kobieta ma prawo do korzystania przynajmniej raz dziennie z ciepłej wody i dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpeli.

Ustawa z dn. 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej zawiera przepis art. 19 ust. 3, który stanowi, że wobec kobiet pozbawionych wolności będących w widocznej ciąży nie stosuje się następujących środków przymusu bezpośredniego: środków technicznych w postaci maski, zasłony na twarz albo kasku z przyłbicą, tłumiących głos albo zestawu głośnikowego; wodnych środków obezwładniających, siatki obezwładniającej, chemicznych środków obezwładniających lub innych środków o podobnym działaniu, urządzeń oślniewających, petard lub innych środków hukowo-błyskowych, środków do obezwładniania za pomocą ładunku elektrycznego, pasów obezwładniających lub kaftana bezpieczeństwa, pałek służbowych, pocisków niepenetracyjnych, miotanych z broni palnej lub innych urządzeń (Ustawa z dn. 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2010 Nr 79 poz. 523).

W polskim systemie penitencjarnym jedyną regulacją prawną dla kobiet, matek pozbawionych wolności chcących sprawować opiekę nad dziećmi do lat trzech w Domu dla Matki i Dziecka stanowi art. 87 kkw, który mówi o specyfice odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety.

System penitencjarny został stworzony z myślą o mężczyznach, między innymi dlatego, że to mężczyźni są zdecydowaną większością wśród skazanych na karę pozbawienia wolności. Kobiety zaś stanowią niewielki procent takich osób, dlatego też zakłady karne bardzo często są niedostosowane do potrzeb kobiet, a prawa więźniarek nie są należycie respektowane. Nie istnieją dokładnie sprecyzowane standardy określające sposób odbywania kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet pozbawionych wolności. W Polsce Kodeks Karny Wykonawczy tylko wspomina o przywilejach kobiet dokładnie ich nie określając. Analizując pod tym względem płaszczyznę międzynarodową należałoby wspomnieć o następujących aktach zawierających standardy i stanowiących swego rodzaju kodeksy postępowania w więziennictwie. Są to¹⁷:

- Europejskie Reguły Więzienne zawarte w zaleceniu nr R(87)3 dla państw członkowskich Rady Europy przyjęte przez jej Komitet Ministrów 12 lutego 1987 r., nowelizowane między innymi w roku 2006,
- wzorcowe reguły minimalne ONZ dot. postępowania z więźniami przyjęte w Genewie w 1955 r.

¹⁷ K. Wolska, *Kobiety odbywające kary pozbawienia wolności w krajach UE*, <http://www.rodzina.gov.pl/txt/?2,18,331,,1> (data pobrania: 15.03.2013 r.).

Katarzyna M. Wolska zwraca uwagę, iż „przyjmuje się, że kobiety skazane wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności znajdują się w szczególnej i specyficznej dla nich sytuacji. Zdecydowana większość kobiet osadzonych w zakładach karnych ma jedno lub więcej dzieci w wieku poniżej 16. roku życia, nad którymi samotnie sprawowały opiekę w okresie poprzedzającym skazanie. Dodatkowo, z uwagi na stosunkowo małą liczbę kobiecych zakładów karnych, kobiety bardzo często osadzone są w miejscach odległych od swoich domów, co w istotny sposób utrudnia ich kontakty z rodziną. Istnieje też zdecydowanie za mało zakładów karnych dostosowanych do potrzeb kobiet w ciąży oraz matek małych dzieci”¹⁸.

Większość kobiet przebywających w więzieniach, doświadczyła w okresie poprzedzającym osadzenie w zakładzie poważnych trudności o charakterze ekonomicznym, a także socjalnym. Badania przeprowadzone w sześciu państwach członkowskich UE przez francuską organizację pozarządową Les Penelopes wskazują na to, iż znaczna większość kobiet przebywających w więzieniach pochodzi ze środowisk ubogich, mniejszości etnicznych bądź, że są nielegalnymi emigrantkami. Duża część z nich jest uzależniona od narkotyków lub alkoholu. Zdecydowana większość padła ofiarą przemocy domowej. Ponadto kobiety w więzieniach mają szczególnie emocjonalne kłopoty adaptacyjne, są wyjątkowo podatne na negatywne wpływy otoczenia oraz manipulację i są skłonne do agresji. W Unii Europejskiej kobiety stanowią mniej niż 10% wszystkich osób osadzonych w zakładach karnych. Niepokojący jest jednak fakt, że liczba kobiet skazywanych za przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności w większości państw członkowskich stale wzrasta. Przykładowo liczba osadzonych kobiet w zakładach karnych na Cyprze w ciągu 9 lat wzrosła aż o 410%. Tendencja ta sprawia, że konieczne jest, by władze państw członkowskich podjęły działania, które zabezpieczą realizację potrzeby zwiększającej się społeczności kobiet przebywających w więzieniach¹⁹.

Dnia 26 czerwca 2007 r. Parlament Europejski zorganizował publiczne posiedzenie Komitetu Praw Kobiet i Równouprawnienia, w czasie którego dyskutowano o wielu aspektach specyficznej sytuacji i szczególnych potrzebach kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Podstawę dyskusji stanowił raport sporządzony przez Marię Panayotopoulou-Cassiotou. Raport posłanki potwierdził, że kobiety stanowią zdecydowaną mniejszość wśród osób odsiadujących wyroki pozbawienia wolności w państwach członkowskich UE. Analizując go można oszacować, że w Hiszpanii kobiety stanowią 8,3% osadzonych, we Francji 4%, a w Polsce jedynie 2,3%. Niepokojące jest to, że procent osadzonych kobiet rośnie we wszystkich krajach członkowskich. Autorka raportu zwraca szczególną uwagę na specyfikę potrzeb osadzonych kobiet. Konkluzją raportu stało się stwierdzenie, że często specyficzne potrzeby kobiet-osadzonych nie są w pełni brane pod uwagę. Posłanka w szczególności uwzględniła nierówny dostęp do zatrudnienia i nauki. Z uwagi na stosunkowo małą liczbę zakładów przeznaczonych dla kobiet nie ma również wystarczającej

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

liczby zakładów o charakterze otwartym i półotwartym. Raport uwzględnił kobiety skazane na pozbawienie wolności z ich dziećmi. Dane zawarte w raporcie oparte na badaniach francuskiej organizacji pozarządowej zajmującej się prawami dzieci i rodziców wykazał, iż 40% kobiet odsiadujących wyrok pozbawienia wolności dłuższy niż 2 lata nie ma żadnego kontaktu ze swoimi dziećmi²⁰.

W Polsce kwestię odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety reguluje art. 87 Kodeksu Karnego Wykonawczego. Zgodnie z § 1 odbywają one karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn. Zapis ten realizuje jedną z głównych zasad dotyczących odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety zawartych we *Wzorcowych regulacjach minimalnych ONZ postępowania z więźniami*. Z założenia wynika, iż skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego. Odbycie kary w zakładzie karnym innego typu stanowi wyjątek i ma miejsce jedynie w sytuacji, gdy przemawiają za tym stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa (§ 2). Polskie przepisy prawne stanowią też, że ciężarnej bądź karmiącej kobiecie powinna zostać zapewniona pełna opieka specjalistyczna (§ 3). Natomiast dążąc do umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem, organizowane są przy wskazanych zakładach karnych, domy dla matki i dziecka²¹.

Charakterystyka zakładów karnych dla kobiet w Polsce

W Polsce struktura i organizacja zakładów karnych i aresztów śledczych dla kobiet nieznacznie różni się od jednostek przeznaczonych dla mężczyzn. Rodzaje i typy zakładów karnych bez względu na płeć są takie same. Ponadto zarówno kobiety jak i mężczyźni odbywają karę pozbawienia wolności w takich samych systemach oddziaływania. Znacząca różnica w wykonywaniu kary pozbawienia wolności zarysowuje się w jej wykonywaniu w stosunku do kobiet ciężarnych, bądź matek dzieci do lat trzech.

W Polsce mamy następujące rodzaje zakładów karnych²²:

- M – zakłady karne dla młodocianych,
- P – zakłady karne dla odbywających karę po raz pierwszy,
- R – zakłady karne dla recydywistów penitencjarnych,
- W – zakłady karne dla odbywających karę aresztu wojskowego.

Każdy rodzaj zakładu karnego może być organizowany jako zakład typu²³:

- 1 – zakład karny typu zamkniętego,
- 2 – zakład karny typu półotwartego,
- 3 – zakład karny typu otwartego.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2000, s. 115.

²³ Tamże, s. 121.

Poszczególne typy zakładów różnią się między sobą²⁴.

- stopniem zabezpieczenia,
- rodzajem izolacji skazanych oraz wynikającymi z tego obowiązkami i uprawnieniami skazanych w zakresie poruszania się po obrębie zakładu i poza jego posesją.

Ponadto skazani odbywają karę pozbawienia wolności w jednym z trzech systemów: (p) programowego oddziaływania, (t) terapeutycznym i (z) zwykłym²⁵. Podział ten pozwala na klasyfikację skazanych, do której mają prawo sąd karny, sąd penitencjarny bądź komisja penitencjarna²⁶. I tak np. R2/p oznacza – recydywista penitencjarny (R), odbywający karę w systemie wykonywania kary typu półotwartego (2), w systemie programowego oddziaływania (p). Każdemu ze skazanych zostaje przyporządkowany rodzaj i typ zakładu karnego oraz system, w jakim kara będzie wykonywana. Dzięki takiej klasyfikacji osadzeni mogą odbywać karę w jednej z 27 grup klasyfikacyjnych (z wykluczeniem aresztu wojskowego), które dają możliwość różnicowania wykonywania kary pozbawienia wolności.

W polskim systemie penitencjarnym istnieje 85 zakładów karnych różnego typu, jednak tylko w 6 placówkach mogą przebywać kobiety: Zakład Karny w Czesku Oddział Zewnętrzny w Chojnicach, Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu, Zakład Karny Kraków-Nowa Huta, Zakład Karny w Krzywańcu, Zakład Karny w Lublińcu oraz Zakład Karny nr 1 we Wrocławiu. Ponadto na 70 aresztów śledczych w Polsce w 13 z nich mogą przebywać kobiety skazane na izolację więzienną: Areszt Śledczy Białystok, Areszt Śledczy Bydgoszcz, Areszt Śledczy Kamień Pomorski, Areszt Śledczy Katowice, Areszt Śledczy Kielce, Areszt Śledczy Koszalin, Areszt Śledczy Kraków, Areszt Śledczy Leszno, Areszt Śledczy Lublin, Areszt Śledczy Nisko, Areszt Śledczy Opole, Areszt Śledczy Ostróda, Areszt Śledczy Warszawa-Grochów.

Domy dla matki i dziecka na przykładzie Domu dla Matki i Dziecka przy ZK nr 1 w Grudziądzu oraz przy ZK w Krzywańcu

Osadzone kobiety posiadające dzieci w wieku do lat trzech, bądź będące w ciąży, które chcą sprawować bezpośrednią opiekę nad dzieckiem do lat 3 mają taką możliwość dzięki domom dla matki i dziecka. W Polsce istnieją dwa domy dla matki i dziecka: przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, gdzie od listopada 1949 r. istnieje możliwość wychowywania dzieci w tzw. żłobku, później – w domu dla matki i dziecka, do 3 roku ich życia²⁷ i Zakładzie Karnym w Krzywańcu, który funkcjonuje (z dwuletnią przerwą) od 1979 r. Domy łącznie dysponują 61 miejscami. Jednak tylko w Grudziądzu znajduje się oddział położniczy i izba porodowa (Dybalska 2009, s. 42).

²⁴ A. Szymanowska, *Więzienie i co dalej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 20–29.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 133.

²⁷ E. Wilk, *Akwarium*, www.archiwum.polityka.pl/art/akwarium,364546.html (data pobrania: 15.03.2013 r.).

Dom Matki i Dziecka przy ZK nr 1 w Grudziądzu podlega Ministrowi Sprawiedliwości. Oprócz lekarza kadra Domu Matki i Dziecka to funkcjonariusze służby więziennej. Warunki lokalowe zapewniają dobre warunki do rozwoju i opieki nad dziećmi przez osadzone matki. Dom dla Matki i Dziecka w Grudziądzu składa się z czterech pięter, przy budynku znajduje się ogród, gdzie matki wraz z dziećmi mogą spacerować. Oddzielone wielkimi szymbami sypialnie urządzone są w rytmie: trzy łóżeczka, trzy łóżka, trzy komody, na komodach – maskotki, zdjęcia. W bawialniach – stół do karmienia dzieci, skrzynia na zabawki. Dwa bliźniacze piętra: sypialnia, bawialnia, sypialnia i korytarz. Na drugim piętrze jedynym, co wylamuje się z oszczędnego, wysprzątanego pejzażu jest niewielkie akwarium z rybkami²⁸.

Dom dla Matki i Dziecka w Krzywańcu jest wyposażony podobnie. Pokoje matek są trzyosobowe. Przy każdym łóżku matki stoją łóżka dziecięce. Ponadto pokoje wyposażone są w meble i zabawki. W domu także mieści się kuchnia niemowlęca, pralnia i szwalnia²⁹.

W placówce w Grudziądzu oprócz matek z dziećmi do lat trzech przebywają także ciężarne. Są one pod stałą opieką psychologa i lekarza. Objęte są także oceną postaw macierzyńskich, na podstawie których określa się ich predyspozycje do opieki nad dzieckiem³⁰.

Zarówno osadzone w Grudziądzu, jak i w Krzywańcu osobiście przez całą dobę opiekują się swoimi dziećmi. Jedynie, gdy matka podejmie pracę na terenie Zakładu bądź poza nim, opiekę nad dzieckiem sprawują inne kobiety.

Zadania matek przebywających w Domach dla Matki i Dziecka określają regulaminy, których treści są do siebie bardzo zbliżone. Matki zobowiązane są do wykonywania wszystkich czynności pielęgnacyjnych i opiekuńczych wobec swoich dzieci. Powinny one karmić dzieci o określonych porach dnia, każdego dnia myć i kąpać dziecko, przewijać je i ubierać właściwie do pory roku i temperatury. Mają także dbać o odpowiedni wygląd dziecka i stan jego odzieży, a także o utrzymanie zarówno higieny osobistej, jak i higieny dziecka. Zobowiązane są także do utrzymania czystości pomieszczeń Domu Matki i Dziecka³¹.

Podsumowując: biorąc pod uwagę małą liczbę skazanych kobiet na karę pozbawienia wolności, można kwestię tę uznać za problem marginalny. Rozpatrując jednak zagadnienie pozbawienia wolności przez kobiety w aspekcie odmienności, istoty i specyfiki problem ten rysuje się jako wyjątkowo ważny i wciąż niewystarczająco zbadany w polskiej penitencjarystyce.

Streszczenie

Artykuł porusza tematykę związaną z odbywaniem kary pozbawienia wolności w warunkach izolacji więziennej przez kobiety. Zaprezentowane w nim zostały kwestie związane ze skalą

²⁸ Tamże.

²⁹ K. Marzec-Holka, dz. cyt., s. 242–243.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s. 244.

przestępczości oraz izolacji więziennej kobiet, przestępczością kobiet w wybranych teoriach naukowych. Artykuł zawiera ponadto informacje na temat regulacji prawnych dotyczących kobiet osadzonych, a także charakterystykę systemu penitencjarnego ze szczególnym uwzględnieniem kwestii osadzonych kobiet.

Słowa kluczowe: przestępczość kobiet, kobieta osadzona, przywieszne domy matki i dziecka.

Abstract

A Woman who Serves Penalty in Condition of Prison Isolation – the Marginal Problem?

The article raises the subject connected with serving the penalty of imprisonment in condition of women's prison isolation. There are presented the issues connected with criminality scale and the prison isolation of women, women's criminality in selected scientific theories. Moreover, the article also consists of the information about legal control of convicted women, and the characteristic of the penal system with the special consideration of the issue of convicted women.

Key words: Women's criminality, convicted woman, mother and child's houses next to the prisons.

Bibliografia

- Błachut J., *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- Budrewicz I., *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1997.
- Dybalska I. (red.), *Polski model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, matek dzieci do lat trzech*, [w:] *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, Wydawnictwo Instytutu Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2009, s. 21–59.
- Hołyst B., Schneiderem H.J., *Przestępczość kobiet w Republice Federalnej Niemiec*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1988, nr 1, s. 19–29.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2003.
- Malec J., *Przestępczość – to ciekawe zjawisko. Kryminologia nieelitarna*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Marzec-Holka K., *Dzieciobójstwo przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2004.
- Siemiaszko A., *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, PWN, Warszawa 2003.
- Socha R., *Zbrodnie kuchenne*, „Polityka” 18 lutego 2006, nr 7, s. 80–82.
- Sosnowska E., *Przestępczość kobiet – wybrane teorie etiologiczne*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, Jaworska A. (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 2000.
- Szczepanik R., *Struktura i dynamika przestępczości kobiet*, [w:] *Resocjalizacja: ciągłość i zmiana*, Kopnocyński M., Nowak B.M. (red.), Warszawa 2008,

- Szymanowska A., *Więzienie i co dalej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.
- Zbyrad T., *Sytuacja rodzinna i plany życiowe kobiet przebywających w zakładzie karnym – komunikat z badań*, „Praca Socjalna” 2006, nr 4, s. 41–56.

Akty prawne

- Kodeks Karny Wykonawczy
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania.
- Ustawa z dn. 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej.

Źródła internetowe

- Mońka G., Milewska M., *Roczna informacja statystyczna* – sw.gov.pl/Data/Files/_public/rok-2010.pdf (data pobrania: 15.03.2013 r.).
- Reczek H., *Zakład Karny Grudziądz nr 1* – www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-bydgoszcz/zaklad-karny-grudziadz-nr-1/index,36.html (data pobrania: 25.03.2013).
- Wilk E., *Akwarium*, www.archiwum.polityka.pl/art/akwarium,364546.html (data pobrania: 15.03.2013).
- Wolska K.M., *Kobiety odbywające kary pozbawienia wolności w krajach UE*, – www.rodzina.gov.pl/txt/?2,18,331,,1 (data pobrania: 15.03.2013).